

drága ajándékának szépségben való megtartása és a tökéletesedés útján való vezetése.

Szép és nagyszerű dolog a természet erőit igába vonni, a holt anyagot az ember szolgálatába állítani, uralkodni a szeleken és tengereken, bejárni a szédítő magasságokba és lemenni a föld méhébe s onnét, amitt a nyers anyag adhat, azt az emberiség javára fordítani, de ennél sokkal szebb és hathatósabb mindezeket a természeti erőket használó és igábvonó embert vezetni és nevelni, fejleszteni és tökéletesíteni és átadni neki mindazokat a szellemi és lelki értékeket, amelyekkel uralkodhat a világ felett és az embert, a teremtés koronáját a koronához illő tudással, értelemmel, bölcseséggel, lelki alkattal felruházni és még felemelőbb, magasztosabb, lelkünk kincsét, szellemi ségünk tartalmát átadni az utódnak és ezzel halhatatlanul rezgő és ható molekulaként élni a teremtés nagy mindenségében.

Ezt teszi a nevelő, a szülő és ebben van jutalma, gyönyörűsége, hivatásának nagyszerűsége. Ahogy a vérsejtek évszázadokon át öröklődnek és továbbviszik az ősz fízológiai alkatát, szín- és formasajátságait, úgy a nevelő szellemisége tovább él századok eszméiben, értelmiségében, erkölcsrendszerében és hat még akkor is, midőn a nevelőnek nevét elmossa az idő s porhüvelyét régen felszívtá magába az anya természet. Az anyag elpusztulhat, de a nevelő eszméje tovább él a jövődő nemzedék minden szellemi és lelki rezdülésében. Ezért érdemes élni és nevelőnek lenni.

Joggal mondhatjuk Beöthy Zsolttal: Szerettek az istenek, azért nevelővé tettek.

BALOGH ANYOS.

Tanári hivatás.

Vallomás és keresztmetszet.

Bizonyos idő óta gyakran hallhatunk szókimondó fiatal tanárjelöltek ajkairól olyan nyilatkozatokat vagy elejtett szavakat, melyek a tanári hivatás áldozatait emlegetik, vagy épen a tanári pálya alsóbb rendűségéről szólnak. Nevelésügyi folyóirat hasábjain, magunk között őszintén megvalljuk, hogy mai körülményeink között csakugyan bizonyos áldozatvállalást, vagy — ha szeretjük a patetikusszavakat, — mártíromságot jelent tanárnak lenni a középiskolában. Ennek három okát érdemes megemlíteni. Az egyik az, hogy a tanári pályát a társadalom nem becsüli érdeme szerint, vagy éppenséggel lenézi a tanárokat, mert tanárok. A másik az, hogy a középiskolához hű tanárnak természetesen le kell mondania az érvényesülésről, a «karrier» csábításáról. És végül: az egyetemen tudósnak induló, kiépzett tanár kénytelen önmegtagadóan «le szállani» a tanulóifjúság színvonalára.

Babits «Halálfiái» című regényében van egy jelenet, amely a kisvárosi és megyei urak mulatozását írja le a város legjobb éttermeiben. A hosszú törzszasztal körül szigorú társadalmi rend szerint ülnek az urak, ahogy a helybeli ranglétrán mindenki tudja a maga

helyét, a törvényszéki bírótól az újságíróig. Végül megérkezik a gimnázium két fiatal tanára. «Közben megérkeztek a professzorok: a cisztercitáknál alkalmazott két civiltanár, akiket bár rangban kissé alacsonyabban állónak tartanak, mégis befogadtak a törzsasztalhoz, a rajztanár, mert «művész», a tornatanárt pedig, mert «sportember». Velük szemben még Kováts Laci is a leereszkedés attitűdjét élvezte, mert belőle még méltóságos úr is lehet, amazokból soha. Ők viszont tiszteltek mindenkit, aki úr és jogász» (71. l.) Babits a regényt saját tapasztalatainak, fogarasi tanári élményeinek ihletéből írta. Ha nem fogadjuk is el ezt a jelenetet történeti adatként, kétségtelenül jellemző a társadalmi közfelfogásra. A tanári pálya enyhe társadalmi megvetettsége még a dzsentri-társadalomból indult ki, amelyben csak arisztokrata és a dzsentri számított igazi úrnak — meg legfeljebb az eladósodott dzsentriből lett jogász, — szemben a tanárokkal, akik gyakran szerényebb társadalmi rétegekből küzdötték föl magukat a maguk erejével.

Annak, hogy a tanárnak a mai társadalomban is mostoha megbecsülésben van része, számos oka van. Állandóan nyílt színpadon állunk, az osztály előtt, a tanulók szemén keresztül a szülők egész társadalmá is figyel — és kritizál bennünket. A diákokból szülők lesznek, s a szülők is diákok voltak valamikor. A diákkorból mindnyájan magunkkal hoztuk — a sok szép emlék mellett, — többkevesebb kedvetlen emléket is, s minden tanár tapasztalhatta, mit jelent az, ha úri társadalomban a diákkori emlékekre, az iskolára vagy a tanárookra fordul a szó. Mindannyian a bőrünkön érezzük aztán a tanárság anyagi helyzetének szomorú következményeit. Ebben a helyzetben a tanár tulajdonképpen osztozik a többi kötött pályán, tisztviselősorsban élő sorstársaival, szemben a szabad pályák végtelen lehetőségeivel. De még ezen a körön belül is lemarad a versenyben, mert a legtöbb tisztviselőnek van valami állásával járó mellékjöveldelme, kedvezménye, természetbeni hozzájárása vagy legalább is intézményes megszervezett üdülési lehetősége, — míg a tanár legfeljebb megfeszített szellemi munkával tehet szert némi mellékkeresetre; de köztudomású, hogy az ilyenfajta szellemi munkát fizetik legmostohábban. Viszont éppen a tanárnak volna a legtöbb és legtermészetesebb szellemi igénye, akár a könyvekre, akár a művészeti élményekre, akár a szellemének felfrissülését biztosító társaséletre gondolunk. A tanár a mai körülmények között (s itt nemcsak a háborús időkről szólunk) egyszerűen nem tud társadalmi állásához méltóan lépést tartani az úri társasággal, nem tudja szellemi igényeit kielégíteni, mert minden erejét a pusztá létfenntartás veszi igénybe, s így valósággal kiesik a társasági és művészeti életből.

S végül, valljuk meg, van egy olyan rugója is a tanárság mostoha társadalmi megítélésének, amely bennünk rejlik, magunkból indul ki. Úgy látszik, a tanári munkában van valami végzetes varázs, amely bizonyos egyoldalúságot, a tág élet látókörének megszűkülését, az eleven élet frissességének megkopását, idegességét és szórakozottságot fejleszt ki lassan a tanárban. A «tipikus tanár» ezért vált a társadalom mosolyának egyik céltáblájává, — bármilyen más intellektuális foglalkozási ágánál nagyobb mértékben.

A tanárnak, aki elindul pályáján, mindezt vállalnia kell: a társadalom kegyetlenül bíráló szemét, lekicsinylését, az anyagi helyzet terheit s a tipikus tanár figurájából reá eső részt. De van egy másik áldozata — mondhatnók: furcsasága is a tanári pályának, amely most már a pálya körén belül követel áldozatot a működő tanártól. Az újabb időkben divattá vált — részint a tanári elhelyezkedés kilátástalanságának, részint egyéni gyakorlatias meggondolásoknak nyomása alatt, — hogy az egyetemen végzett bölcsészhallgatók a tanári katedra helyett anyagi és érvényesülési szempontból sokkal biztatóbb, gazdagabb lehetőségű pályákon igyekeztek és igyekeznek elhelyezkedni. Annak a tanárjelöltnek, aki mégis a tanári munka örvényére lép, számolnia kell azzal, hogy három és fél évtizeden át, a fizetési osztályok meredek lépcsőfokain lassan fölfelé baktatva, ugyanabban a munkában, áldozatos kitartással fogja leélni csöndes, szerény életét, — legfeljebb pályája legvégére rak zsebre mélyabús mosollyal valamilyen megtisztelő címet. *Vagy pedig:* a katedráról át kell lépnie valamilyen íróasztalhoz. Sajátságos tény, hogy ha a mi pályánkon kitűnik valaki a tanári munkában, ha kiderül róla, hogy kiváló tanár, kitűnő módszerrel és eredménnyel tanít, — nem lehet mással jutalmazni, mint, hogy elvonják a katedrától, és igazgatói, főigazgatósági vagy minisztériumi íróasztal mellé ültetik, ahol soha többé nem kama tozathatja tanító-művészetét. Hozzá kell számítanunk ezekhez azokat, akik tudományos kiemelkedéssel válnak meg a középiskolai katedrától és vele a tanítás gyakorlatától, még akkor is, ha élményszerű eredményt értek el módszerükkel és egyéniségükkel. Zokon lehet-e venni valakitől, ha becsvágyát vagy a felkínálkozott alkalmat követve, jobb életlehetőségre cseréli át munketerületét?

S végezetül még egy önmegtagadás vár arra a tanárra, akit az egyetem szaktudományának képzett tudósaként bocsát ki falai közül: tudásának gögös magaslatairól le kell szállania módszerével a 10—14—18 éves ifjak és lányok színvonalára, — tudományának öt éven keresztül fölrakott büszke épületét téglákra bontva kell szerényen továbbadni tanítványainak. Minél képzetebb, minél szenvedélyesebb tudós valaki, annál fájdalmasabb számára ez a leszállás.

Ugyancsak fájdalmas lenne, ha a tanári hivatásnak ezek az áldozatos vonásai még az eddigi tapasztalatoknál is nagyobb mértékben befolyásolnák a középiskolából kikerülő tehetségesebb fiatalok pályaválasztását, kedvét szegnék azoknak a tanárjelölteknek, akik eddig megőrizték idealizmusukat, és más elhelyezkedési lehetőségek felé vonnák őket. E nehézségek fessegetésével nem is az volt a szándékunk, hogy a keserű ízeket még keserűbbre váltsuk. Epen ellenkezően! Talán nem tűnik ellentmondásnak, ha most azt állítjuk, hogy mindennek ellenére érdemes tanárnak lenni. Akiben van cseppnyi hivatásérzet — és kiben lenne, ha nem azokban, akik ma vállalkozni mernek a tanári pályára? — azt úgysem törheti le a tudatos számvetés a nehézségekkel, — sőt, öntudatosan, tudva és vállalva még egy hivatást vesz vállaira: a szembenézést a problémákkal és a küzdelmet kedvező megoldásuk érdekében. Egy olyan tanártípust kell kialakítani, helyesebben azt a tanártípust kell szaporítani, amely alkalmas lesz arra, hogy megváltóztassa a társadalmi közfelfogást a tanári rend-

del szemben, kedvező körülmények között ellenáll az íróasztal csábításának, és megoldja a tudós és a tanár között feltételezett ellentétet.

Ez a típus nem merőben ismeretlen. Mindig is voltak, s egy idő óta tán egyre több az olyan tanár, aki a régi elszigeteltségből, bogaras egyoldaluságból kilépve, bekapcsolódik az eleven élet áramkörébe, kiveszi részét a szellemi és kulturális életből, a gimnáziumokat vidéki városokban a kulturális élet középpontjaivá fejleszti, és tanítási módszerében is az élet friss lehelletével egyesíti a modern didaktika kipróbált eredményeit.

Főleg két intézménynek természetszerű hivatása ennek az új tanártípusnak a kiformálása, országos elterjedése: a gyakorló-gimnáziumoknak és az Eötvös-Collegiumnak. A gyakorló-gimnáziumok szinte átszűrők magukon az egyetemekről kikerült összes tanárjelölteket, s így hatalmas lehetőségük van arra, hogy neveltjeiket áthassák az újszellemű tanítási módszer és tanáreszmény vonzóerejével. Emlékszem, mily meglepéssel töltött el bennünket gyakorló-évünk idején az a tapasztalat, hogy a gyakorló-gimnázium tanári karában nem egy megtestesítőjével találkoztunk ennek a tanártípusnak. Mert nemzedékünk akkor már, lázas tervezgetésekben, hajnalba nyúló, fojtott folyosói viták során, ennek a tanártípusnak kialakítását, tudatos propagandáját tűzte ki céljai egyikének az Eötvös-Collegiumban is. A budapesti Eötvös-Collegiumot annakidején a párisi École Normale Supérieure mintájára szervezték meg; s aki közülünk hosszabb időt tölthetett az École-ban, közelről tapasztalhatta, miben állt e híres tanárképzőintézet varázsa, amely az egész francia szellemi és politikai életet áthatotta. Egyik társunk így írt nemrég erről a varázsról: «...ez az iskola valóban az *életre* nevel: az egész nemzet életének irányítására... Állam és szellem egyek voltak a normalien-eszményben, s erre az eszményre nem cáfolt rá a Hivatal sem: a német szakos tanárjelölt épp oly nyugodt lélekkel mehetett el berlini nagykövetnek, mint úttörő regény- és drámaírónak az a másik diplomata, ki hasonlóképpen az École növendéke volt... A francia miniszterelnök könyvet írt volt iskolájáról, az École-ról, vagy esetleg Goethe és Eckermann párbeszédeit újította fel ízléses füzetben. A légügyi miniszter üres óráiban filozófiai tézisen dolgozgatott, s a királygyilkos golyójától eltalált külügyminiszter hagyatékában csodálatos könyvritkaságok, értékes kéziratok kerültek árverésre. A francia polgári osztálynak s a közéletnek az École járt elő jó példával, a politikusok legalább annyi időt töltöttek a könyvtárakban, mint a párthelyiségekben, s ha beszédet mondtak, jó hasznát vették az irodalmi műveltségüknek...» (Sötét István: Két iskola. Magyar csillag, 1944. 1. 29. 1.) Akkoriban a mi szemünk előtt is ilyesajta tanári eszmény lebegett: egy olyan tanártípusé, aki összeegyezteti majd a tudomány szenvedélyét az eleven élet szellemével, a biztos szaktudást az élet tág látókörével, rugalmas frissességével, megdönti a belsőleg egyoldalú, kifelé félszeg, kisebbségi érzésekkel küszködő, szórakozott, a társaságban is oktató modorú, esernyős-kalucsni tanártípus társadalmi képletét, s a szak-tudományában is a ködösnek, elvontnak, nehézkesnek érzett német tudományos szellemet a franciás világosságra, józanészre és könnyedségre váltja.

Az idézett tanulmány ihletett hangon fejtű föl azokat a hatásokat, amelyek collégiumi mestereinkből áradtak ránk, s az új tanártípus kialakítására ösztönöztek bennünket. Ilyen volt már azé a férfiúé is, aki akkoriban a Collegium élén állott. «Ez a férfi a legnagyobb magyar tudósok egyike volt s ő izeltette meg velünk a szellemnek azokat a magas szenvedélyeit, kicsapongásait, melyeket oly szigorú szabályok és formák közé szorított az École-ban megismert életrend. Az élet, melyre ő tanított, démoni volt és talányos... A legnagyobb nevelő volt, akihez valaha közünk lehetett: hol egy nyelvészeti törvénytől, hol egy Wagner-opera nyitányából, hol egy bor vagy egy sajt ízéből vezetett rá bennünket arra, amit meg akart értetni velünk.» (33. l.)

Ilyen és hasonló példának bizonyára nagy része volt abban, hogy nemzedékünk valami ilyesféle eszményért lelkesedett: «életét a szellem, s szellemét az élet szolgálatába állítani.» Nyilván nem a könnyed dilettantizmus, a komoly munka és a pontos kötelességteljesítés elhanyagolása vonzotta, hiszen szenvedélyesen vetette rá magát minden hozzáférhető tudásra és az olvasásra, és egy-egy, éjtszakán át felhabzsolt könyvet vagy tudományos felfedezést hosszas vitákban osztott meg a hasonló oktató társaikkal; de — mint Sötér írja, — «megvetettük, kineveltük a fáradtságosan dolgozókat: csak a könnyed munkának, a mosollyal végzett erőfeszítésnek volt becsülete nálunk, s boldogok voltunk, ha megbotránkozott valaki kérkedő, hivalkodó bravúrunkon...» Kifelé talán nem egyszer felületességnek, a komoly problémák semmibebevételének tünt föl ez az életstílus, pedig a lelkek mélyén az élet és a művelt szellem, a tudás és az elegancia összeegyeztetésének kísérlete volt. Akkor szentül hittük, hogy meg fogjuk váltani a világot, és kivívjuk a magyar tanárság kedvezőbb anyagi és társadalmi megbecsülését. A társaságban sokáig arra voltunk büszkék, ha repülőhadnagynak néztek bennünket polgári ruhában, — de csak azért, hogy a végén diadallal jelenthessük ki, hogy tanárok vagyunk.

Később, persze, csak az élettapasztalatok megnyírbálta «reális idealizmus» maradt meg a fellejjáró álmokból. De volt két határozott akadálya is annak, hogy a nemzedék teljes egészében kifejttesse tevékenységét a tanári tervek megvalósítása érdekében. Az egyoldalúságtól mentes szellemi képzésnek a tanári pálya szempontjából megvan az a veszélye, hogy sokféle lehetőség felé hagy nyitva ajtót, s a szabad élet ezeken az ajtókon nem egy tanárjelöltet más pályákra csábít el a tanári életútról. Így volt ez az École Normale Supérieure Franciaországában is. A másik akadály az volt, hogy a nehéz idők nyomása alatt, a tanári elhelyezkedés kilátástalansága következtében igen sokan kényszerűen is más pályákra szorultak. Baráti nemzedékünkben a fele se lett tanár, s jutott közülünk a kultusz- és a honvédelmi minisztériumba, egyetemi tanári katedrara, kiadóintézeti lektorságra, a levéltárba, az egyetemi könyvtárba, a hírlapírásba, az élelmiszervizsgáló központba, különféle titkárságokba, — s talán az sem véletlen, hogy a negyedszázadnyi baráti körből heten aktív írók lettek.

Ez a kényszerű szétszóródás azonban nem jelent annyit, hogy az igazán hivatásérzettel megáldott tanár nem maradhat hű a katedrához. Hány tanár került már élete során oly fordulóhoz, ahol választania kellett a tanári munka és a tán anyagilag előnyösebb, kifelé is mutatósabb munkakör között? — S a választás nem mindig a hűtlenség útjára esett. Épenséggel az is méltó hivatás lehet egy tanár számára, hogy — híven a tanári munkához — igyekszik kialakítani magában azt a tanártípust, amely előbb vagy utóbb megfogja váltani — ha nem is a világot, de legalább is a tanári rendet. Az eszmény tovább hat és vonz, nemcsak azokban, akik az iskolában maradtak, hanem azokban és azokon keresztül is, akik az élet különféle munkahelyein jó hasznát látják tanári műveltségüknek.

Ami pedig a tudós és a tanár összeegyeztetésének nehézségét illeti: ez az összeegyeztetés korántsem lehetetlen. Kerecsényi Dezső, a gyakorló gimnáziumi tanárból lett egyetemi tanár, aki szerencsésen egyeztette össze egyéniségében a filológus tudóst, az esszéista író-t és a kitűnően tanító tanárt, egy alkalommal azt fejtegette, hogy a tanárnak nincs ártalmára a tudósság, a benne élő tudós. S ez bizonyára így is van. Én most mégis szeretném megfordítani ezt a tételt, és azt állítom, hogy a tudósnak sem válik szégyenére, ha tanár. A középiskolai tanárnak kétségtelenül le kell szállania tudományának túlságosan magas lováról. A középiskola nem néhány tehetséges tanulóknak kedvez a többiek elhanyagolásával (e tehetségeknek segítése és ösztönzése az önképzőkörnek és a szaktanár órán kívüli gondozásának tisztje), hanem egész tanulóanyagát az általános műveltség lehető legmagasabb fokára kívánja emelni. Nem «kitűnőek iskolája», hanem a nemzeti és az általános műveltség minél szélesebb körű átszarmazatója nemzedékről nemzedékre. Az egyetemi képzés megengedheti magának azt a fényűzést, hogy a zseniket dédelgeti, azokat pedig, akik nem tudják követni a fennen szárnyaló tudományt, egyszerűen elejti. A középiskolai tanárnak azonban arra kell törekedni, hogy minden tanuló megértse a megértendőket, s erről a megértésről meg is kell győződnie. Erre tagadhatatlanul a gyakorló gimnáziumokban követett kutató- vagy problémafelvető módszer a legalkalmasabb, amely az anyag feldolgozásába az egész osztályt bevonja, minél nagyobb mértékben, s így a tanár minden lépésnél ellenőrizheti, hogy a tanulók követni tudják-e előrehaladásában. Azon mindenesetre túl vagyunk, hogy a tanár az óra első felében «feleltet», a második felében pedig az úgynevezett «magyarázat» ürügye alatt félórás előadást tart, sohasem győződve meg arról, hogy türelmesen hallgató tanulók megértették-e magasröptű előadását, vagy sem. Azazhogy akarva-akaratlanul meg fog győződni erről a következő órán, a feleltetéskor, csakhogy akkor a meg nem értés miatt már nem a tanár, hanem az ártatlan tanuló kap szekundát.

A tanárnak tehát igenis egyszerűsítenie, szimplifikálnia kell, az általános eredmény érdekében, le kell szállania. *Helyesbitem:* föl kell emelnie az osztályt a lehető legmagasabb színvonalra! A gyakorló gimnázium módszere csak a hozzá nem értő vagy a felületese szemlélő számára mutathat «elemi iskolai színvonalat», — azzal, hogy a beszéd és értelemgyakorlat látszatát kelti a tanárnak és tanít-

ványainak sokratesi «beszélgetésében»; valójában azonban az osztály szellemi képességeivel számoló tanártól függ, hogy mily remek magaslatoakra tudja fölvezetni osztályát lépésről lépésre. És ebben rejlik az a művészet, amelyben a legképzettebb tanár is kiélheti magát, magához méltó feladatot talál, kárpótlást kaphat az elvont tudomány teljességének hiányaért. Tekintse minden tanítási óráját *műalkotásnak*, amelyből a lehető legmagasabb eredményt kell kialakítania! A tudományára vagy tudására legbüszkébb tanár is az alkotás, az alkotó öröm pszichológiai élményét élheti át egy-egy pompásan elgondolt és levezetett óra sikerében, az óra felépítésének esztétikai és tudományos alkotómunkájában, és abban a boldog, hiszen tanári élményben, amely az osztály, az egész osztály, húsznegyven-hatvan ifjú lélek megértése nyomán sugárzik ki a szemekből, — és amelyben a felékel bíbelődő jogásznak sohase lehet része!

Tévedés volna azt képzelní, hogy ilyen élményi órát akármilyen sekélyes képzettségű tanár meg tud valósítani. Igazából tanítani csak az képes, aki maga is tud, és a tanulók hallatlanul finom érzékkel érzik meg a tanár tudását vagy bizonytalanságát. A magas képzettség semmiesetre sem válik hátrányára a tanításnak, feltéve, hogy a tudós tanárban megvan a pedagógiai alázat az óra és az osztály előtt. Ha pedig ez megvan, akkor nem fogja szégyennek és süllýedésnek tartani a leszállást a tanulókhöz. Meg kell törni azt az előítéletet, amely épen legképzettebb tanárjelöltjeinket elriasztja a tanári munkától és más pályákra vonja. A középiskolának szüksége van kiválóan képzett tanárokat, és ezekre a tanárookra magukhoz méltó hivatás vár — megint csak annak a tanártípusnak a kialakításában, szaporításában, amelyről az imént szólottunk.

MAKAY GUSZTAV.

*Mennyiségi és minőségi anyagvizsgálat az I—IV. o. latin nyelvből**

Jelen tanulmányomat Tettamanti Béla vizsgálatai tették időszerűvé, amelyeket a német nyelvre vonatkozólag végzett a III., IV. és V. osztályban.** Az ő kutatásának alapötlete az volt, hogy szótárt állított össze az olvasmányokban előforduló szavakból, s tudottnak vette azokat, amelyek legalább kétszer előfordulnak. Ilyenformán a három osztályban kb. 1800 különböző szóból álló szó-vagyonhoz jutott, amit *nélhetőleg* tudnak a három osztályt elvégzett tanulók. Elméletben tovább fűzve a számítást, oda következett, hogy a VIII. osztályt elvégzett tanuló kb. 3000-nyi szóvagyon birtokában van. Bár most a továbbiak nem tartoznak szorosán ide, megemlítem, hogy szókincsvizsgálataiban azt találta, hogy a tanulónak kb. 6000 szóra volna szüksége, hogy az iskolában kitűzött célt, az előbeszédben való kifejezés-készséget bírja. Érdemes ezen elgondolkodni!

* (Hogyan viszonylik az I—IV. osztályos latin ny. oktatásban *feldolgozott* anyag a valóban *elsajátított* ismeretekhez?)

** A szókincsvizsgálataiban a nyelvitanításban. Szeged, 1943.